

КРАТКИ ГОВОРНИ ИЗРАЗИ УСМЕНОГ ПОРЕКЛА У СКУПШТИНСКОМ ГОВОРУ

Вања Баришић-Јоковић
Нови Сад, Србија

Key words: spoken phrases of verbal origin, assembly speech, curses, oaths, blessings, proverbs, sayings, the National Assembly, members of parliament

Summary: This paper is dedicated to the research of spoken expressions of the verbal origin in the speech of the National Assembly of the Republic of Serbia, founded on the base which comprises of 19 years of the Assembly sessions, 1997 to 2015. The issue which this dissertation is aiming to address is how the social and political elite, in the most significant institution deals with the segment of national tradition. This issue according to Fine's theory can also raise some more significant questions related to the whole society.

Кључне речи: говорни изрази усменог порекла, скупштински говор, клетве, заклетве, благослови, пословице, изреке, Народна скупштина, посланик

Апстракт: Рад је посвећен изучавању говорних израза усменог порекла у скупштинском говору Народне скупштине Републике Србије, заснованом на бази која обухвата 19 година скупштинских заседања (1997–2015). Трага се за одговором на питање како се највиша друштвена и политичка елита у најзначајнијој институцији односи према делу народне традиције, а он би, према теорији Герија Алана Фајна, могао дати одговоре и на нека значајнија питања целог друштва.

Један од непосредних повода за окретање овој области истраживања био је то што су нека врло значајна политичка и историјска дешавања била обележена фолкорним дискурсом, попут изговарања клетви. Тако је у Скупштини Србије посланица Н. Ј. 2. септембра 2008. године упутила низ клетви председнику државе, а уследиле су бурне реакције јавности, али и поновна употреба клетве од стране других посланица, па и особени метаискази који су опомињали на тежину, неотклоњивост и значај „народне/српске клетве“. Занимљиво је да је овај фолклористичко-политички феномен остао потпуно неистражен, како с аспекта практичне политике, односно

дејства на бирачко тело, тако и са становишта дубље функционалне анализе и испитивања да ли је изговарање клетви било спонтано, у афекту, израз стварног емотивног пароксизма, или, пак, део прецизно планираног сценарија.

Иновативни рад Герија Алана Фајна (Gary Alan Fine) фолклористици је понудио социолошке и социо-психолошке методе који ће фолклорне наративе тумачити као делове социјалног система, а социологији етнографију малих група, проучавање микроструктура и минијатурних друштвених феномена, који могу помоћи да се пронађу одговори у макросоциологији. У светлу његове теорије „мреже и цевовода“ (conduit theory) није било ни релеватнијег места од Народне скупштине, ни релеватније социјалне групе од народних посланика за овакво истраживање. У овом раду трага се за одговором на питање како се највиша друштвена и политичка елита у најзначајнијој институцији односи према делу народне традиције, а он би, према Фајновој теорији, могао дати одговоре и на нека значајнија питања целог друштва (Fine, 1992).

С обзиром на обим грађе и дужину временског периода који она обухвата, клетве заклетве и благослови релативно ретко се користе у Скупштини. Ови жанрови чине мање од 10% базе, па ипак, иако нису заступљени као пословице и изреке, веома су вредан материјал за ову тему, нарочито ако имамо у виду инцидент са клетвама у Народној скупштини, који се управо због употребе клетви од стране посланика може сврстати у најбурније дане Скупштине у посматраном периоду (1997–2015).

Током протестног митинга Српске радикалне странке, одржаног 29. јула 2008. године због хапшења Радована Караџића, претучен је Ранко Панић из Младеновца и неколико дана након тога преминуо је због последица пребијања.¹ Како је након трагичне погибије Ранка Панића наступила летња пауза у раду Скупштине, први дан јесењег заседања био је посвећен управо овом догађају, а претворио се, практично, у расправу о клетвама.

Ова расправа дешава се у тренутку када је извесно да радикали куну не само Бориса Тадића зато што је издао Радована Караџића, већ и Томислава Николића, који очигледно већ тада припрема отцепљење од странке и сарађује са Борисом Тадићем. За Наташу Јовановић, како ће сама касније објаснити, обојица су издајници који заслужују клетву, и она клетве у Скупштини у кумулираном низу и изговара:

¹ Хапшење Р. Караџића дубоко је антагонизовало српско друштво и поделило га на оне који сматрају да је то издаја и да је Радован Караџић херој и на оне који су сматрали да је Радован Караџић злочинац коме треба судити у Хагу.

„Ви не знате да ће сваког једног дана клетва да стигне, па се зато и не обраћам вама, већ сваком српском радикалу коме би икада пало на памет да на било који начин комуницира с издајником и са кугом људском, као што је Борис Тадић, нека му се семе затре, нека га сунце никада не огреје, нека не види светлога дана, због тога што Борис Тадић, као највеће зло у држави, не заслужује да ниједан частан човек, а такви су сви српски радикали, никада с њим не комуницира. Нека свакога ко то помисли стигне божија казна, као што сам рекла, векови су показали, која никада не застарева.“²

Наведене речи ће у наредним данима постати најцитиранији исказ изнесен у Скупштини. Анализом долазимо до закључка да је реч о три клетве: Нек му се семе затре, Нека га сунце никада не огреје, Нека не види светлога дана. Ове клетве су појачане формулативним увредама „издајник“, „куга људска“, „највеће зло“ и наглашавањем да „клетва никада не застарева“.

Догађај у Скупштини 2. септембра 2008. године није једина скупштинска расправа у току које су се чуле клетве. У излагањима народних посланика спорадично се и другим поводима изговарају клетве. Анализом базе долазимо до закључка да више клетви изговарају посланици, често врло сурових: „Полудела дабогда!“, „Црко дабогда!“ У скупштинској расправи 2. септембра 2008. године поред Н. Ј. активну улогу имају и два посланика Српске радикалне странке, који такође упућују клетве, али они у медијима остају мање непримећени, док су жене које их изричу стигматизоване.

За разлику од посланика, који су вероватно рачунали на традиционални ефекат клетве и огроман страх који постоји од ње, коментатори показују отклон од традиционалног обрасца, износећи ставове „о говору мржње“, „вештичарењу“ и „паганштину“. Промиче им, међутим, ефекат „савршене диверзије“ коју су посланици постигли клетвама. Друго је питање колико је дугорочан њихов ефекат.³ У

² www.otvoreniparlament.rs

³ Са становишта посланица у великој мери негативан, будући да су оне трајно стигматизоване, за разлику од мушких актера збивања, док се са становишта странке може говорити о двоструком ефекту: привучена је општа пажња, али је потенцијално, додатно убрзан расцеп унутар странке. Сем тога и сама СРС је на особен начин стигматизована. У суштини са становишта традиционалне културе, реч је одиста била о кич-понашању, симулацији једне архаичне форме и њеној злоупотреби у дневно-политичким сукобима. Из данашње перспективе, питање је, међутим, да ли се уопште може говорити о стигматизацији, с обзиром на чињеницу да изрицање клетви – сем повремениг повлачења по медијима – није имало негативан ефекат на политичку каријеру нити на статус народне посланице Н. Ј.

преливању догађаја у масовне медије видимо да новинари, аналитичари и разни експерти посланице често називају „вештицама“, „нарикачама“, „примитивкама“, „мрзитељкама“ и сл. Ове представе потпуно одговарају народним веровањима. У току теренског истраживања спроведеног 1999–2000. за магистарски рад о клетвама, приметили смо да су увек стигматизоване жене, да су у селу често изоловане, да их се други плаше и да их избегавају. „Занимљиво је да матице и посредници потенцијално добре казиваче маркирају као - ‘луде’ или ‘вјештице’. У току разговора са женском особом у Бачком Добром Пољу, на молбу да посредује у контакту са другом женском особом коју је маркирала као доброг казивача, а са којом има дугогодишње добре комшијске односе, она одбија уз објашњење да ‘би сама себи образ окинула и никад јој не би на очи могла изаћ да је поткажем као вјештицу!’“ (Баришић-Јоковић, 2007: 28). Чињеница да су у овом случају жене стигматизоване одговара и представи да само жене куну, што није тачно.

Од спорног заседања надаље све посланице које су изговориле клетве постају дубоко и, сматрамо, обележене. И седам година након догађаја ниједно њихово јавно појављивање не пролази без етикетирања.

Благослови се у скупштинском говору јављају ређе него клетве и углавном су обрнуте клетве са честом примесом ироније. Један од развијених примера јесте низ благослова посланика Б. В., којима он уствари набраја колико се обогатио један од функционера:

„Дабогда он имао и више од тога, дабогда имао и две канцеларије у Обреновцу, дабогда имао и стан и канцеларију на Теразијама број 1, дабогда имао и вилу и кафану на Дивчибарима и дабогда се она звала ‘Видик’, дабогда и на Златибору, дабогда и наплатио по 60.000 марака од сваког кућног савета у земљи, дабогда његов радни дан вредео више од 500 марака.“

Благослов „дабогда се то време никада не поновило“ у истој је пародично-иронијској функцији јер посланик у ствари жели да каже колико је време власти његових политичких опонената било лоше.

Један од ретких примера правог и искреног благослова јесте: „Дабогда да сви они који су морали да напусте своја огњишта догодине славску свећу пале у својим кућама“, који изговара посланица В. Р. на Никољдан, што је у складу с обичајем да се

благосиља на свеца, а тиме истовремено показује и искрену бригу и саучествовање у патњи расељеног народа.⁴

Заклетве, у директној форми, а усменог порекла врло су мало заступљене у скупштинском говору. У целом посматраном периоду проналазимо један пример: „Ако сам помислио да узмем, дабогда дао најмилијима за лекове!“ Међутим, у скупштинским расправама много пута се расправљало о заклетвама. У аналитичкој бази расправе о заклетвама можемо поделити на неколико група: Хипократова заклетва; председничка заклетва; заклетва чланова Владе; посланичка заклетва; заклетва чланова Српске радикалне странке; тужилачка и судијска заклетва.

Из анализе ових расправа можемо доћи до неколико важних закључака, о односу према заклетви, о вредностима у које се заклиње, о значењу заклетве за посланике. О Хипократовој заклетви најчешће говоре посланици лекари. Пример је расправа посланика А. П. (СНС) који каже да је Хипократова заклетва за њега најважнија. Посланик Б. Б. (ДСД, заједно за Србију, зелени Србије), такође лекар, позива друге посланике који су лекари, у расправи о закону о здравству, подсећа их на Хипократову заклетву која их обавезује да усвоје одређени амандман. Има и другачијих примера. Тако функционерка Ј. Т. (СНС), која сматра да су заклетве превазиђене и као пример наводи непоштовање Хипократове заклетве:

„Знате, постоји Хипократова заклетва, па се крши. Колико прекршаја Хипократове заклетве нађемо у новинама и колико је њих покрила земља и обележени су споменицима.“

Устав Републике Србије (Сл. гласник 98/2006), члан 114, прописује да председник приликом ступања на дужност полаже заклетву пред Народном скупштином:

„Заклињем се да ћу све своје снаге посветити очувању суверености и целине територије Републике Србије, укључујући и Косово и Метохију као њен саставни део, као и остваривању људских и мањинских права и слобода, поштовању и одбрани Устава и закона, очувању мира и благостања свих грађана Републике Србије и да ћу савесно и одговорно испуњавати све своје дужности“ (Устав Републике Србије, Сл. гласник 98/2006).

⁴ Благослов се често колоквијално помиње у расправама „имате мој благослов“, „дао сам вам благослов“, „политички благослов“, „благослов коалиционог партнера“, „благослов надлежних органа“, „благословено стање“ и сл.

Посланици се у расправи врло често позивају на ову заклетву, а посебно на део о очувању суверености територије. Када су на дневном реду питања у вези са Косовом и Метохијом, али и код других важних одлука, посланици често подсећају председника на заклетву и траже да нешто уради или не уради у складу с њом. Посланик С. М. тако захтева да председник не потише буџет: „да из њега исија његова председничка заклетва коју је дао пред народним посланицима, постајући председник Републике и да не потпише овај сраман буџет“. У расправи о Косову и Метохији посланик С. П. (СРС) износи своје виђење заклетве председника, у делу који се тиче интегритета и опомиње председника закључујући да је заклетва само декларација и да део посланика не верује да председник поступа по њој: „Ми немамо ни илузију да ће свака заклетва довести до поштовања тог принципа. Она има само улогу и задатак да моралну одговорност или моралну димензију те заклетве појача“.

Устав Републике Србије (Сл. гласник 98/2006) члан 128. став 2. обавезује чланове Владе на полагање заклетве. Посланик А. М. (СРС) оштро критикује текст те заклетве:

„Каква је заклетва коју сте ви написали у Предлогу закона? Она је написана у стилу како мали Перица замишља како би требало да изгледа заклетва народног посланика. Каква је она? Она је лаичка. Чиме се заклиње частан човек? Ваљда неком вишом вредношћу од њега самог. Онај ко је верник, заклиње се Богом.“

Т. Н. (СРС) се посебно осврће на део заклетве да ће се бранити територијални интегритет и каже:

„Како је он то предан, или како ће он да се бори за Косово и Метохију и то стави у заклетву, а није рекао – ја сам министар у Влади, у Србији, чији је саставни део Косово и Метохија? Шта ће бити ако нам узму Косово и Метохију? Јел важи заклетва? Хоће ли часни министри, а заклињу се у част, да поднесу оставке и да кажу – изабрани смо по Уставу по коме је Косово и Метохија у саставу Србије, положили смо заклетву на Србију у чијем је саставу Косово и Метохија, узеше нам га на силу, али ми подносимо оставке? Значи, наша посвећеност није била довољна.“

Посланица В. Р. (СРС) сматра да текст заклетве не значи ништа и не обавезује:

„Заклињем се на оданост Републици Србији и својом чашћу обавезујем да ћу поштовати Устав и закон и дужност члана Владе вршити савесно,

одговорно и предано. – Знате, можда ово звучи као нека велика изрека, нека значајна заклетва, али верујте, ако погледате суштину, не значи ништа и никога не обавезује ни на шта.“

У расправи која се односила на измену Устава и увођење посланичке заклетве посланик З. К. (СРС) имао је дуго излагање о бесмислености такве заклетве и констатовао је да „заклетва више ништа не значи у Србији“. Током расправе посланица А. Ј. (Нова Србија) подсећа на рад Скупштине од 1897. године до 1900. године, када су посланици полагали заклетву која је такође била део Устава, и како она каже „имала сасвим другу тежину“. Она каже:

„Заклетва коју ви предлагете пре личи на часну Титову пионирску реч приликом доделе пионирских марама, при чему су сада црвене мараме пожутеле, а уместо значке са ликом ЈБТ прави се значка са ликом БТ. Даље, та заклетва делује некако циркуларно, јер се прво председник и министри заклињу посланицима, а онда се посланици заклињу Бога питај коме. Никаква декларативна изјава, са карактером часне Титове пионирске речи, неће обавезати посланика да своју дужност обавља предано, поштено, савесно и верно Уставу... Толико о тој епохалној новини посланичке заклетве.“

Посланик Т. Н. (СРС) сматра да посланици не треба да полагају заклетву јер посланици представљају народ:

„Ко је тај изнад нас коме се ми заклињемо, када смо ми народ? Народ се никоме не заклиње и немојте да понижавате грађане Србије који бирају 250 посланика, да ти посланици некој новој сили, неидентификованој, јер нисте рекли пред ким се полаже заклетва, полагају заклетву. Није ствар само у томе да ли смо се заклели или не, него у томе да ценимо то да смо највише представничко тело. Од нас вишег представничког тела које представља народ нема.“

Посланик М. М. (СПС) предлаже да се у текст заклетве додају речи „заклињем се животом“ јер сматра да заклињање чашћу у Србији нема никакво значење. Н.Ч., посланик испред Лиге социјалдемократа Војводине предлаже такође измену и тражи да се посланици заклињу имовином:

„Заклињем се на оданост Републици Србији и својом чашћу обавезујем да ћу поштовати Устав и закон и тако даље, мења, иза речи: ‘чашћу’, додаје се реч: ‘и имовином’.“

Неколико посланика помиње и посебну заклетву коју посланици Српске радикалне странке полажу у цркви. Посебно се о овој заклетви води полемика у доба раскола Српске радикалне странке. Посланица Н. Ј. (СРС) детаљно објашњава како изгледа ова заклетва са елементима обреда:

„Да бисте и ви чули, а верујем да никада нисте имали прилике, српски радикали, часни, Шешелјеви радикали, ово имамо урамљено и стоји нам поред иконе у нашим кућама, ми који смо једном, два или више пута полагали заклетву. Ово је заклетва народног посланика Српске радикалне странке, наравно копија, каже: ‘Ја, Томислав Николић, заклињем се као народни посланик, заклињем се свемогућим Богом, заклињем се својом православном вером, заклињем се својим именом и чашћу, заклињем се славом својих предака и будућношћу својих потомака да ћу часно, поштено и предано обављати своју посланичку дужност, поштујући страначку дисциплину, извршавајући одлуке највиших страначких органа у складу са програмом и статутом Српске радикалне странке. Јединство српског народа и државе, политичка демократија, цивилизовани правни поредак, економски просперитет и социјална правда увек и свуда представљаће главне циљеве моје политичке борбе. Мојим посланичким мандатом у сваком тренутку ће располагати Централна отаџбинска управа СРС и њеној вољи ћу се безусловно покоравати. Како ја ову заклетву поштовао и испуњавао, тако и мени Бог помогао’.“

У опширном излагању посланик З. К. (СРС) износи аргументацију о судијској и тужилачкој заклетви унутар расправе о тексту заклетве коју треба да полажу тужиоци. Он каже да је разлике између клетве и заклетве само у речци „за“. Оштро критикује предложени текст заклетве:

„Заклињем се својом чашћу да ћу јавнотужилачку функцију вршити предано, савесно и непристрасно и штитити уставност и законитост, људска права и грађанске слободе.“

Он сматра да оваква заклетва ништа не значи и да се нечим мора заклетви. Наводи пример заклетве у цркви:

„Човек оде у цркву, клекне, положи заклетву – тако ми Бог помогао, заклиње се чашћу, породицом, децом, будућношћу, прошлошћу предака итд. Те заклетве треба да имају неку везу са нечим.“

Посланик закључује да се због лоших заклетви појављују клетве као и да председник не поштује своју заклетву. Посланица Г. П. Ј. (СРС) анализира текст предлога: „Заклињем се Свемогућим Богом да

ћу уставност и законитост штитити предано, свесно и непристрасно”. У другом ставу се каже: „Заклетва може да се положи и без речи Свемогућим Богом” и критикује га. Њен предлог јесте:

„Заклињем се да ћу своју дужност вршити верно Уставу и закону, по најбољем знању и умећу и служити само истини и правди. Како ја ову заклетву будем поштовао, тако ми Бог помогао.”

Посланица објашњава да човек када се заклиње мора имати на уму да постоји нешто изнад њега, изнад његове моћи да би га заклетва посебно обавезивала. Она сматра да ни Библија, ни Устав, ни част нису довољни за заклетву већ сматра да се у заклетву мора увести реч „Бог“: „јер и највећи неверници када се нађу у неким тешким животним ситуацијама призову Бога у помоћ – учинио да она ипак има некаквог значаја за људе који је полагају.“

Њено мишљење подржава и посланик Т. Н. који каже да се спомињање Бога не сме избацити:

„Поставља се питање – коме би сметало помињање Бога у заклетви коју судија полаже пред председником Народне скупштине или председник Врховног суда пред целом Народном скупштином? Ту нема верске нетрпељивости. Све вере, монотеистичке вере, кажу да Бог постоји, све вере се равнају према том Богу, и ту не бисмо могли да кажемо да сада ми, који смо у већини у овој држави, и ми који смо у већини у СРС, да сада некоме намећемо нешто што је противно његовим ставовима“.

У скупштинском говору заклетва се свела на административну декларацију која је део посланичке и председничке дужности и рада. Ово показује суштинску нефункционалност клетве и заклетве у модерном десакрализованом друштву, које не подразумева један и јединствени систем вредности. Код важних одлука или тешких критика на нечији рад посланици се позивају на заклетву. То је посебно доминантно у расправама о Косову и Метохији и врло често се председник позива да поднесе оставку због тога што је прекршио заклетву дату пред посланицима. Исти је однос према посланичкој заклетви. Посланици се у расправама међусобно прозивају и подсећају на заклетву коју су поднели као посланици, представници народа. Критике чланова Владе и захтеви за опозив такође садрже елемент прекршене заклетве коју чланови Владе полагају.

Генерално посланици сматрају да заклетве коју полагају ступањем на дужност нису довољно обавезујуће и у критикама најчешће се чује да недостаје онај елемент, оно нешто у шта се посланици заклињу. Занимљиво је генерално мишљење да част није довољан елемент за

заклетву. Већ смо описали случај расправе о предлогу Закона о тужилаштву где се убацује „Бог“, „свемогући Бог“ и „живот“ као и формулација „тако ми Бог помогао“. Свакако је илустративан и предлог да се у заклетву убаци имовина, који под маском озбиљности, имплицира да је то баш највећа светиња за посланике који говоре о Богу, части и животу. Ови елементи показују да посланици и у административној, државној заклетви, трагају за елементима традиционалног, да траже више вредности у које се може заклетви и које би звучале веродостојније и више обавезивале.

Изузетно је занимљива расправа посланика З. К., који опомиње да се неиспуњена заклетва претвара у клетву, што јесте народно веровање, па и сам смисао речи заклетва. Традиционална заклетва, као и клетва садржи више вредности људског живота. Наш народ се куне у здравље, у пород, у живот, у све што сматра највреднијим.

Сазнајемо, такође, да посланичка група Српске радикалне странке има посебан „иницијацијски чин“ за посланике који подразумева заклињање у цркви као и да ту заклетву чувају у кући. Према опису чина и текста који дају посланици, ова необична заклетва садржи све елементе традиционалне заклетве. Посланици се у цркви заклињу Богом, православном вером, славом, будућношћу потомака у том делу је форма заклетве потпуно у складу са усменом традицијом, међутим у наставку текста заклетва се од посланичке претвара у послушничку, где се појединац, будући посланик заклиње не народу него политичкој странци и руководству. Заклетва се завршава традиционалном формулом „тако ми Бог помогао“. Ова заклетва повод је великих расправа у Скупштини, и то у тренутку када се Српска радикална странка поцепала на два дела. Ако изуземо овај пример практиковања заклетве ван Скупштине, посланици, осим административне заклетве на коју их Устав обавезује, веома ретко користе заклетве иако је она врло присутна у савременом говору.

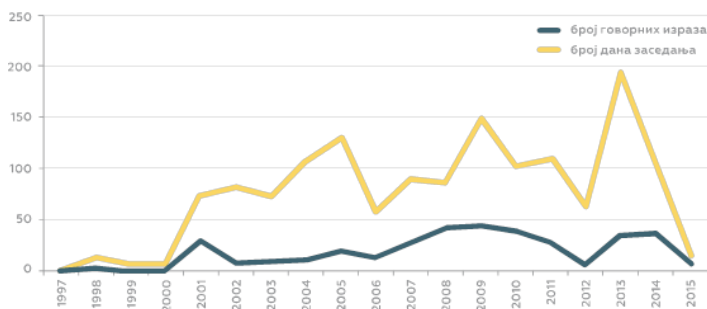
У суштини питање заклетве и клетве своди се у једном слоју на питање јединственог система вредности које једна заједница поседује (Meider, 2005). Може се рећи да нужна вредносна хетеротопија модерних друштава пориче могућност традиционалне заклетве која почива на доминантном колективизму и јединственом систему вредности и која је функционисала у малим заједницама, у којима настаје фолклор као културна комуникација унутар тих заједница. И заклетва и клетва у модерном добу великих социјалних агломерација постају више израз носталгије за, не тако далеко, прошлосту заједнице (која се идеализује као високо морална, топла, заштитничка)

или начин манипулације том, широко присутном чежњом друштва у транзицији за „старим данима“.

Жанровско разликовање пословице и изреке врло је компликовано чак и за пареміологе. Неда Пинтарић сматра да су изреке, гноме, сентенције као књижевни жанр прешле у пословице касније, управо сталном употребом у говору:

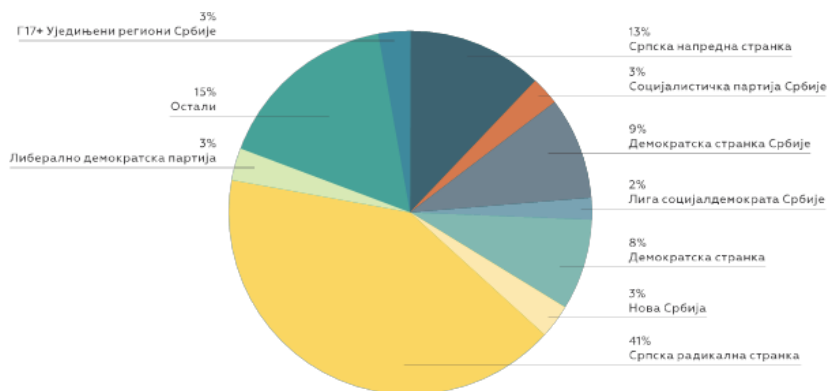
„С друге стране, и народне изреке су као и пословице произашле из анонимних умова појединаца али нису ауторизирани као књижевне изреке. Употребом се заборавља на аутора па изреке прелазе у пословице. Међу њима је дакле, разлика само у временском појављивању, а не у жанру. Оне изреке које су појавиле за вријеме усмене предаје (усмене народне књижевности) могу се сматрати народним пословицама, а оне које настају касније у писаним књижевним дјелима, обичавамо звати сентенцијама, гномама, златним мислима, изрекама (тако дуго док се не удомаће и не прихвате као пословице.“ (Пинтарић, 1994: 138)

У посматраном периоду 1997–2015. проналазимо укупно 361 говорни израз с варијантима. Волфганг Мејдер у књизи *Proverbs, A handbook* (2012) тврди да је параміолошки минимум сваког човека око 300 говорних изрза усменог порекла. Параміолошки минимум установљен је истраживањем које је спровео Григориј Пермјаков 1970. године у Москви. Ово истраживање је, на великом узорку испитаника, доказало да сваки човек барата, просечно са 1494 изрза од којих је у просеку 268 усменог порекла (Meider, 2012). Параміолошки минимум чине универзалне форме, веома распрострањене, а код европских народа то су често изрази из *Библије* и средњовековне литературе.

Графикон 1. Дистрибуција говорних изрза по годинама, у односу на број дана заседања

Графикон 1. помаже нам да успоставимо неке правилности и трендове. Наиме, видимо да у је у годинама када је забележен мали број говорних израза одржано врло мало заседања и обрнуто, у годинама када је било више дана заседања бележимо и више говорних израза.

Графикон 2. Процентуална заступљеност партија чији посланици користе говорне изразе усменог порекла

У графикону 2. видимо да Српска радикална странка и Српска напредна странка, која је од ње настала и преузела већину водећих функционера и посланика, апсолутно доминирају по броју говорних израза у анализираној бази. Српска радикална странка има чак 41% од анализираниог материјала. Треба свакако имати у виду чињеницу да од 9. сазива Српска радикална странка нема посланика. Српска напредна странка у релативно кратком периоду (у односу на цео посматрани временски распон) од 2008. године заузима 13% укупне базе. Дакле, посланици ове две странке изговорили су 54% кратких форми усменог порекла забележених у бази, што чини више од једне половине корпуса. Ово такође потврђује да је посланичка база иста и да је реторика и комуникациона стратегија ове две партије непромењена упркос чињеници да је дошло до идејног раскола и одвајања фракције у нову странку.

Тематско груписање говорних израза дешава се углавном око важних расправа и поводом доношења важних одлука (Meider, 2010). Већина говорних израза говорног порекла груписе се у расправама око предлога и доношења закона и у расправама о буџету.

Функције говорних израза усменог порекла у скупштинском и уопште политичком говору јесу:

- позивање на ауторитет и мудрост великог колектива
- легитимисање властитог суда / суда одређене политичке партије
- исказивање властите супериорности,
- увреда, исказана директно или еуфемистички.

Најчешћи разлог за вербализацију говорног израза јесте „увођење народа у скупштину“⁵, укључивање у расправу, и то управо позивањем на народну мудрост. Тиме се посланици посредно али недвосмислено декларишу као део колектива који дели исто искуство (социјално, културно, историјско). Аница Шаулић каже: „некада је пословица само подсећање на случај из живота или из приче. Појединци би се позивали на одређени случај речима ‘то је оно’, или ‘што рекли’“ (Шаулић, 1962: 6).

Глаголом „каже“, који посланици најчешће користе, у Скупштину се уводи „глас народа“, а говорни израз отелотворује колектив који говори и који симболички постаје присутан у сали. Вук Стефановић Караџић је такође приметио да се пре пословица говори увод: „По њему, кад која пословица хоће да се рекне, у народу се обично пре тога каже или дода: ‘Штоно (има) ријеч’, ‘Штоно стари веле’, ‘Штоно бабе кажу’“ (Кнежевић, 1957: 16). У политичком смислу, у Скупштини оваква употреба говорних израза усменог порекла има посебну тежину, јер се управо народ, кроз народну мудрост, позива као арбитар на месту које је најважније за судбину тог народа и међу посланицима које је тај народ изабрао да га представљају. Изговарајући говорне изразе усменог порекла посланици се позивају на ауторитет мишљења или суда народа.

„Практична примена говорних израза у говору увек је у вези са датим случајем и одређеном пригодом, кад се она користи као пример и потврда, зачин и украс“ (Кнежевић, 1957: 8). Једна од важних функција пословица и изрека јесте исказивање властите супериорности, културне, интелектуалне, образовне. Овом корпусу пословица припадају готово сви латински цитати и пословице које воде порекло из права и судске праксе. Особено за латинске цитате јесте да их посланици изговарају у оригиналу, а потом дају превод (Quod ragum, sarum. – Оно што је ретко, то је и вредно; Verba volant,

⁵ Ево примера како посланици вербализују говорне изразе: „како пословица каже“, „пословица каже“, „како каже пословица“, „како каже народна пословица“, „једна јеврејска пословица која каже“, „као што каже латинска пословица“, „једна пословица каже“, „стара пословица каже“, „како народ каже“, „као што мудро наш народ каже“ и сл.

scripta manet. – Речи лете, оно што је записано остаје; Mel in ore – verba lactis; fel in corde – fraus in factis. – Мед у устима, млеко у речима, жуч у срцу, а превара у делима).

Велики део забележених клетви има изразито негативну конотацију и функцију да увреди и уплаши. Клетве, као и део пословица и изрека које смо забележили у скупштинском говору, могу се сврстати у говор мржње. Карактеристична су два примера скраћивања пословица и изрека за које посланици сматрају да нису достојне парламента. Шире је уочена тенденција скраћивања пословица.⁶ Забележени су следећи примери: „паметан учи на туђим грешкама, а неко други на својим“; „Оно што је дозвољено цару, није дозвољено неком другом“; „чега се паметан стиди...“, који се у бази јављују преко 10 пута.

Преко 80 говорних израза има функцију да увреди, што је импозантна цифра у тој функцији. Обично говорни изрази који би требало да увреде долазе на крају излагања: „Што се зове жито и кукољ“; „Онај ко зло не казни, тај сам зло чини“; „С ким си, с њим си, а с ким си, онакав си“; „Не вреди глумом шапутати, ни ћоравом намигивати“; „Печене очи“; „Образ као опанак“ и сл.

Поред тога што посланици у излагањима ретко користе говорне изразе, уочљиво је да не разликују ни жанрове. Најчешћи је пример мешање пословица и изрека, па се дешава да исти посланик у различитим расправама исти говорни израз једном назива пословицом, а други пут изреком. Уочено је такође да се цитати из познатих књижевних дела наводе као пословице или изреке. Један део анализираниог корпуса показује велику слободу импровизације, а има и случајева да се (личне) псеудомудрости називају пословицама.

Из расправа се може утврдити и какав је однос посланика према говорним изразима. У неколико наврата они пријављују повреду Пословника због коришћења пословица и изрека. Тако, на пример, посланик В. А. 24. децембра 2014. године тражи заштиту од председавајућег, јер посланицима сметају пословице, односно „народне пословице“. У образложењу датом председнику Скупштине он каже да ономе коме сметају пословице, смета и сам народ. Ово кратко обраћање пример је да посланик изједначава пословице са народом: „Господине председавајући, мислим да сте повредили члан

⁶ Нил Норик (Neal Norrick) у тексту *How proverb mean* (1985) развија теорију да, ако је реч о добро познатим пословицама, и само изговорање језгра, најмање препознатљиве јединице дозива целу фразу (Norrick, 1985: 45). Међутим, у исказима наших посланика није реч о феномену којим се бави Норик, већ о о скраћивању или измени дела говорног израза као посвке, због увредљивог садржаја.

105. *Пословника* полемишући са народним послаником коме сметају народне пословице, коме смета народ зато што неће да гласа за њихову странку.“

На основу базе и из анализе контекста проистиче да посланици наводе 34 различита извора пословица. Најдоминантнију групу чине говорни искази који су наведени као „народна пословица/народна изрека“. Тај корпус чини готово трећину укупно анализираних исказа. Групу „српских“ пословица/изрека чине 22 израза и они су изједначени с групом израза за које посланици кажу да су „латинског“ порекла. По бројности се још издвајају кинеска, америчка и руска (изрека/пословица). Занимљиво је да се као извори и аутори говорних израза појављују Броз, Вергилије, Достојевски и Гете. Његоша и Андрића посланици цитирају, али их не препознају. Занимљиво је и то што посланици и када се позивају на ауторе говоре и даље о пословицама / изрекама, па се чини да не повлаче границу између народних пословица / изрека и фолклоризованих облика писаног постања.

У корпусу се јављају и регионални говорни изрази. Посланици наводе изразе „из Ниша“, „из Крушевца“, „доле из Србије“, настале „у Метохији“ и сл., што указује на регионално порекло и карактер израза, на које они указују ширем аудиторијуму као на правила региона из којег потичу или га заступају. Ови случаји могу имати и додатну политичку тежину јер посланици показују да бране локални морал и начин размишљања, да су прави заступници народа из одређеног краја.

Атрибуција уз говорне исказе усменог порекла углавном је позитивна. Најчешће посланици истичу старину: „стара“, „стара и добра“, „наша стара“, „фина стара“. Затим следе такође позитивне одреднице „наша“, „лепа“, „фина“, „тачна“, „добра“, „чувена“. Од негативних одредница појављују се „ружна“, „погрешна“, „тешка“, „нетачна“ и „тужна“.

У анализираној бази издавајају се три корпуса говорних израза који чине специфичан политички новогovor: значајно измењени говорни изрази усменог порекла, нови говорни изрази специфични за микросредину у којој настају и политички слогани и паролe. У ширем социјалном контексту (уп. Marinković, Ristić, 2013: 114) измењена форма и употреба пословица/изрека могла би бити лакмус великих друштвених померања у српском друштву.

Пословични новогovor у Скупштини има тенденцију да за неке појаве, странке и политичке представнике трајно веже одређене изразе, општа места, стереотипе чијем се понављањем и ширем аудиторијуму

намеће одређена слика.⁷ Проналазимо и бројне примере да се у новостворене исказе уводе политички актери: „Дабогда ти Борис Тадић био председник“; „Милошевић је мало дете за ове“; „Први вучићи се у воду бацају“, али и широк корпус псеудомудрости где посланици покушавају да сопствене ставове уобличе као пословице: „Ако сте имали изборну кампању, рачуне телевизији не плаћате одмах него по судској пресуди, након спроведених избора, пошто то не улази у трошкове изборне кампање.“

У комплексном политичком миљеу односа и комуникације у Народној скупштини неизоставно се јављају политички слогани, паролe и афоризми, које посланици такође сматрају говорним изразима усменог порекла јер су одомаћени и широко распрострањени: „ОЗНА све дозна“, „Србија ради Београд се гради“, „Ко ти је крив што си учио“, „Наша дика звана статистика“.

За деветнаест година скоро 800 посланика свесно је у скупштинским излагањима употребило мање од 400 говорних израза усменог порекла. Корпус израза издвојених из базе релативно је скроман и доста удаљен од традиционалних израза забележених у референтним збиркама. Притом, уочено је непрепознавање и мешање кратких усмених форми, што једним делом проистиче из природе усмених жанрова, пошто су границе међу њима тешко одредиве и за фолклористе. Ипак, оваквог „феноменолошког“ оправдања нема и за примере мешања усмене и писане књижевности (чак и када је реч о водећим писцима и делима националног књижевног канона, попут Његоша или Андрића) или за неразликовања клетве од пословице или пословице/изреке од епског стиха.

Анализирајући контекст стиче се утисак да народни посланици, изабрани представници народа, врло мало знају о усменој традицији тог народа, а неки од примера показују и потпуни отклон од традиционалог, те сврставање говорних израза усменог порекла у корпус „руралног“, „заосталог“, „незналачког“, док, с друге стране, посланици говорницу користе и за бацање клетви.

Најчешће је у разматраном корпусу реч о некој врсти злоупотребе говорних израза. Они се користе у чисто популистичке сврхе, да јасно и недвосмислено одреде став политичара или његове странке према

⁷ Примери за то су искази: „Где су паре, тамо је Г17 плус. Сада видим да је тамо где су паре, тамо је ДОС. Тамо где су паре, тамо су проевропске странке. Тамо где су паре, тамо су про НАТО странке“. Овај низ састављен је од појединачних израза који су направљени по формули пословице. Такви су и примери: „Бежи к’о радикал од избора“, „Свађају се као социјалдемократе“, „Доследни су у недоследности“, „Војска о скраћењу, а ДОС о поштењу“.

„народном“, а не да искористе и оспросте историјско, социјално и религијско искуство нагомилано у овим изразима.

Употреба говорних израза наглашено је експресивна, генерисана жељом да се, пре свега негативни, емотивни став према другоме (политичком опоненту) што ефектније изрази и да се, притом, што више привуче пажња широке јавности, често и по логици да нема негативног публицитета.⁸ Уочене су и неке правилности у употреби говорних израза усменог порекла. Што је тема важнија за грађане, то је више позивања на народ и народно. Постоји и тенденција стварања „гроздова“ говорних израза, када у појединачним излагањима проналазимо више кумулираних израза. Такође, проналазимо и примере кратких дијалога/реплика у пословицама/изрекама.

Партије које претендују на „народно“ више и форсирају употребу говорних израза усменог порекла. Као што смо видели, преко 50% забележених израза припада Српској радикалној странци и њеној фракцији, касније издвојеној у Српску напредну странку. Друге странке чини се да избегавају употребу говорних израза усменог порекла.

За поједине посланике (што наравно, зависи и од броја мандата у анализираним сазивима) бележимо и преко 30 употребљених израза, али и склоност да лични политички говор што више приближи народном, често се позивајући на народну мудрост: „наша стара“; „она наша“; „чувена пословица“; „народна пословица“ (чак и када је реч о властитим ставовима гномски уобличеним).

Најдоминантнији утисак јесте да је, гледајући Скупштину као мали колектив, то дубоко антагонизирана друштвена група. Посланици управо употребом говорних израза усменог порекла социјални простор деле на нас и вас, добро и лоше, горње и доње, на лопове и поштене – где је увек партија којој припада посланик на доброј страни, као и он сам. У простору Скупштине, међу посланицима, као да је нестало других вредности, осим самих партија.⁹

Сазнајемо, тако да се чланови једне партије заклињу у цркви, кроз неку врсту обреда, да ће служити партији и бити партијски послушници. Други посланици, у расправи о заклетвама, трагају за Богом у Скупштини. С нестанком традиционалних, универзалних

⁸ Један од доминантних примера јесте, свакако, употреба клетве у Скупштини али и коришћење пословице као повке. Говорни изрази губе своју општост и постају увреде намењене политичким противницима.

⁹ „Готово сваки наступ говорника у Скупштини одређен је политичком припадношћу. Снага аргумената и ауторитета веома је ретко у игри. Отуда су такви говори са посебним стилским и реторичким обележјима која их прате“ (Stanojević, 2009).

вредности и појавом комуникацијског шума у разумевању „народног“ полако нестаје и народ из скупштине:

„Скупштински говори у Србији постају реторичко подручје фразирања на коме се одвија симулирана размена између власти и народа, при чему посланици–говорници хоће да се представе као да су што ближи народу а, у ствари, су реторички ближи фразеологији однарођене власти. Говори се тако само изврћу као својеврсна обмана аудиторијума одабраним фразама, али и трајна самообмана... Скупштинским говорима се, дакле, људи све више наговарају, а све мање убеђују. То омогућава окретање сваке напетости ка погледу у прошлост и позивање на национала осећања. Тиме се, посредно, наговарају и други људи да то чине. Истовремено је то мимикријска театрализација политичких говора, при чему се говорници, прикривено или отворено, забављају увесељавајући своје политичке присталице. Унутрашњи сукоб није усмерен према проблему већ према личним и колективним нетрпељивостима у складу са припадношћу одређеним политичким групама. Говорник се, чак, одриче сопствене индивидуалности да би задовољио очекивања оних који га бирају и постављају. [...] Скупштинска говорница се све више узима као позорница где оно споља одређује оно изнутра, а не да суштинско одређује спољашње. Форма одређује суштину и то је готово стални поетички моменат политичких говора у новом српском политичком дводеценијском парламентаризму.“ (Станојевић, 2009: 81–97)

Анализирајући Скупштину као мрежу, а Фајн (Fine, 1992) мрежу дефинише као скуп односа у заједници, а цевовод као посебну везу која се активира током дифузије неког фолклорног елемента, можемо закључити да је у односу на „народно“ и „традиционално“ у Скупштини дошло до значајног закривљења.¹⁰ То одступање, анализирајући структуру мреже, управо потврђује Станојевићев став о „однарођеној власти“. У традиционалној култури говорни изрази усменог порекла пре свега су намењи успостављању поретка и вредносног система, а у Скупштини се користе претежно у негативном смислу, за омаловажавање противника, и то уз дрску претпоставку подршке „целог народа“. Посланици у политички дискурс уносе управо нарушавање норме и достојанства, газећи тако и основна начела реторике. Ово одступање не произлази из агресивности и компетативности традиционалне културе, већ из конкретне

¹⁰ Мрежу чине следећи елементи: социјална структура – коју чини шири друштвени, институционални и јавни контекст; лични императиви – који се односе на унутарње психичко стање посланика; динамика перформанса – непосредно, интеракцијско окружење и понашање, путем којих се говорни изрази усменог порекла шире, као и очекивања публике и наративни садржај – одабрани, измењени или игнорисани текст.

функционализације кратких усмених форми од стране посланика, из његовог „личног императива“.

У поређењу са налазима западних паремиолога, говорни изрази усменог порекла у Народној скупштини Републике Србије не употребљавају се продуктивно. За разлику од проучаваних излагања, интервјуа и говора страних политичара и јавних личности, чије се целе политичке и јавне каријере заснивају на ефикасној употреби „народне мудрости“, у нашем истраживању нисмо пронашли ниједно излагање које је у целини позитивно засновано на некој народној мудрости. Напротив, наилазимо на примере побијања значења пословице / изреке или наметања мудрости других народа, чиме се у потконтексту деградира и наша традиција. Најефикаснија употреба је, нажалост, значењски најнегативнији случај бацања клетви, 2. септембра 2008. године, као планирана диверзија посланичке групе СРС.

Извори издвојених израза и нарочито путеви посредовања углавном су писани, чак и онда када се покушава наметнути утисак да иза њих стоји усмена реч. Посредници су некада и различити видови масовне културе, али се увек реферира или на властиту тесну везу „са нашим народом“ или на неки писани извор који имплицира образовање и културу вишег реда.

Три су основна разлога релативно мале заступљености и неефикасне употребе говорних израза усменог порекла: слаба реторичка вештина, успостављање дистанце или чак отклона према традиционалној култури (која је, поготово код Срба, стицајем историјских и друштвених околности трајала дуже него на Западу) и врло лоше познавање богатства и разноврсности наших говорних израза усменог порекла.

Уместо закључка можемо парафразирати предлог једног од посланика да у Скупштину треба донети бар један примерак Вукове збирке пословица, јер посланици који не познају свој „народ“ и традицију сигурно не могу ни добро заступати интересе тог народа. Да није тако, не би се десило да се једна анкетирана грађанка након афере са клетвама у Скупштини запита – ко бира те људе да нас представљају.¹¹

¹¹ www.blic.rs/Komentar/Sa-rukama-udzepovima/152196/Crna-magija-kletve

Литература:

- Баришић-Јоковић, Вања. 2007. *Речи које убијају*. Нови Сад: Арт принт.
- Кнежевић, Миливоје. (1957). *Антологија народних умотворина*. Српска књижевност у сто књига књ. 7. Нови Сад: Матица српска.
- Пинтарић, Неда. 1994. Властита имена у пољским народним пословицама. *Stud, ethno. Croat* 6. 137–150.
- Станојевић, Добривоје. 2009. *Језик и моћ медија*. ЦМ, бр. 13/2009, Факултет политичких наука, Београд.
- Устав РС, Сл. гласник број 98/2006.
- Шаулић, Аница. 1962. *Антологија народних пословица и загонетки*. Београд: Народна књига.
- Fine, Gary Alan. 1992. *Manufacturing tales: Sex and money in Contemporary legends*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Marinković, Dušan. Ristić, Dušan. 2013. *Nacrт za sociologiju ideologije*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Meider, Wolfgang. 1997. *The politics of Proverbs. From tradional wisdom to Proverbial Stereotypes*. London: International Society of Political Psychology.
- Meider, Wolfgang. 2005. *Proverbs are the Best Policy*. Utah: Utah State University Press.
- Meider, Wolfgang. 2010. *Making a way out of no way. Martin Luther King Sermionic Proverbial Rhetoric*. New York: Peter Lang Publishing Inc.
- Meider, Wolfgang. 2012. *Proverbs A Handbook*. New York: Peter Lang Publishing Inc.
- Norrick, Neal R. 1985. *How Proverbs Mean*. Berlin: Mouton Publishers.

Интернет извори (провера линкова извршена 3. јануара 2016. године)

www.blic.rs/Komentar/Sa-rukama-udzepovima/152196/Crna-magijakletve
www.otvoreniparlament.rs